

ORIZONTUL COMPARATIV EUROPEAN AL LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN LUCRAREA *DESCRIPTIO MOLDAVIAE*

Marin CONSTANTIN*

Informația etnografică despre locuitorii Moldovei și modul lor de viață la începutul secolului al XVIII-lea*, așa cum aceasta este transmisă prin lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, este completată prin orizontul comparativ al scriiturii marelui cărturar moldovean¹. Un asemenea exercițiu de asociere sau diferențiere *inter-culturală* a conținutului pregătește *Descrierea* pentru o audiență europeană, cu difuzarea corespondențelor locale, moldovenești, ale unor fapte sociale, economice sau culturale cu rezonanță continentală.

Este binecunoscut faptul că, după alegerea sa ca membru al Academiei din Berlin (1714), Dimitrie Cantemir a redactat, doi ani mai târziu, lucrarea *Descriptio Moldaviae*, răspunzând unor așteptări ale Societății academice berlineze cu privire la precizarea coordonatelor geografice și politice ale Moldovei. Într-o scriere ulterioară (concepută întru completarea *Descrierii*), și anume *Hronicul vechimii romano-moldovlahilor* (1720), cărturarul român explică structurarea prezentării pe care el o face Moldovei, în legătură cu „starea și pusul locului ei, așezământul aerului, bilșugul pământului, ocolitul hotarelor [...], și încă obiceiurile, legea, ținuturile politicești și bisericești și de altele care spre orânduială și cinstirea omenească stăruiesc”².

* Institutul de Antropologie „Francisc Rainer”, București – România.

** Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758/„This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”. Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române.

¹ Referirile noastre sunt la ediția Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere de Gheorghe Guțu, București, Editura Academiei Române, 1973.

² Maria Holban, „Introducere” la Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 8.

Așa cum vom arăta, demersul lui Cantemir (menit să nuanțeze și să întregască înțelegerea unor aspecte diverse, precum categoriile sociale, ocupațiile, limba, obiceiurile populare etc.) intră în rezonanță cu viziunea metodologică inter-culturală proprie antropologiei. Lucrarea noastră va încerca să identifice – dincolo de similitudinile tematice dintre faptele prezentate în lucrare și datele privind populații străine – existența unui posibil program comparativ al lui Cantemir, sub forma unei sistematizări teoretice, în planul metodologiei amintite.

În antropologia modernă, metodologia comparativă apare drept o constantă metodologică și conceptuală, în cadrul unor școli și curente teoretice altminteri ireconciliabile (precum evoluționismul, funcționalismul, structuralismul, antropologia interpretativă, materialismul cultural, etc.). De fapt, comparatismul antropologic pune în evidență nu atât *o metodă* cu acest nume, aplicată într-un mod uniform, cât niște *tehnici* și *variabile* comparative, conform cu obiectul de studiu, cu un tip de problemă empirică sau teoretică, precum și cu opțiuni conceptuale și metodologice mai generale ale unor autori. Spre a da un singur exemplu, condiția „procesual-istorică” pusă în antropologia culturală americană pentru validarea comparației antropologice³ intră în opoziție cu programul „generalizator” al antropologiei sociale britanice în opțiunea acesteia pentru descoperirea „legilor generale” sau „regularităților” dezvoltării societății omenești⁴. Ceea ce au în comun (dincolo de diversitate) tehnicile de comparație antropologică este în fond caracterul lor *sistematic*, în sensul că, indiferent de modul de abordare, ele asumă un *program* analitic sau conceptual, înscriindu-se astfel într-un *cadru* epistemologic propriu disciplinei în discuție.

³ Franz Boas, „The Limitations of the Comparative Method of Anthropology”, in *Race, Language and Culture*, Chicago and London, The University of Chicago Press, [1896] 1982, p. 270-280.

⁴ Alfred Reginald Radcliffe-Brown, „The Comparative Method in Social Anthropology”, in M. N. Srinivas (ed.), *A. R. Radcliffe-Brown. Method in Social Anthropology. The Major Writings on Method by the Founder of the Scientific Method of Social Anthropology*, Delhi, Hindustan Publishing Corporation, [1952] 1983, p. 108-129.

Comparatismul lui Dimitrie Cantemir în lucrarea *Descriptio Moldaviae*

Descrierea Moldovei – în fond, o *etnografiere* a societății moldovenești a începutului de veac XVIII – întregeste informația geografică și istoriografică a Europei răsăritene, de o atare manieră încât Dimitrie Cantemir a fost pe bună dreptate considerat (de Adrian Fochi) drept „părinte al etnografiei și folcloristicii românești și probabil al celei orientale”⁵. Într-adevăr, în acest sens, amintim numai abundența detaliilor referitoare la ceremoniile de nuntă și înmormântare ale moldovenilor, prin care Cantemir precede, cu aproape două veacuri, documentația etnografică similară a lui Simeon Florea Marian din anii 1890-1892. După cum arată savantul Petru Caraman, etnografia a reprezentat o „preocupare proeminentă și constantă” a lui Cantemir, conturând, prin mărturiile culturii populare, caracterul enciclopedic al operei acestuia (alături de istorie, geografie, cartografie, lingvistică, literatură, filosofie, mitologie, muzicologie și chiar științele naturii)⁶.

Cărturarul moldovean a fost însă interesat și de etnografia altor popoare, în primul rând a celor învecinate cu țara sa, ori încadrate într-o geografie politică imediată. Cu referire la binecunoscuta lucrare a lui Dimitrie Cantemir despre *Historia incrementorum atque decrementorum Aulæ Othmanicae* (1714-1716), cu ediții în engleză [1734], franceză [1743] și germană [1745]), același Petru Caraman remarca „talentul” autorului în interpretarea informațiilor despre lumea orientală, datorate fie unor surse livrești, fie oralității, fie propriei experiențe a acestuia (autorizată prin cunoașterea de către Cantemir a limbilor turcă, tătară și persană).

„Adnotările” (*annotationes*) lui Cantemir despre instituții turcești, precum corpul ienicerilor, „armata de sacrificiu” *Serdèn Ghiečidi* și monahismul dervișilor, laolaltă cu descrierea muntenilor circasieni (în Caucaz) și a mitologiei musulmane despre *djini* – îmbogățesc istoria politică medievală circum-pontică, est-europeană și orientală cu portretizarea unor grupuri diverse de populații, prin tradițiile sociale,

⁵ Adrian Fochi, *Dimitrie Cantemir, etnograf și folclorist*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom IX, nr. 1, 1964, p. 71.

⁶ Petru Caraman, *L'ethnographie Cantemir et le folklore du Proche Orient* (première partie), în „Dacoromania. Jahrbuch für Östliche Latinität”, Freiburg/München, nr. 2, 1974, p. 313.

militare sau religioase ale acestora⁷. Un asemenea detaliu – privind „pedeapsa infamantă” a plimbării celui vinovat călare pe un măgar, prin mulțime –, relatat de Cantemir în cazul sultanului Mustafa I (în 1622), evidențiază (potrivit lui Caraman) o largă circulație etnografică la vechii greci, apoi în lumea bizantină, arabă, neo-greacă, românească (într-o evocare a lui Ion Neculce), precum și în spațiul germanic și cel francez. Compararea tuturor acestor variante inspiră mai multe ipoteze în legătură cu originea cutumei și cu direcțiile de difuziune a acesteia⁸. Un interes deosebit pentru vechea cultură etnografică românească îl constituie notele lui Cantemir despre cultul Sfântului Foca la turcii dobrogeni (cu certitudinea preluării acestuia de la locuitorii români ai provinciei) și despre tradiția turcească (preluată și de popoarele est-europene, inclusiv de români) a iertării celui învins o dată ce acesta rostește cuvântul *Aman*; Cantemir compară noțiunea *Aman* cu semnificațiile similare ale formulei arabe *Rai* (pe care el o consideră mai eficientă)⁹.

Temei sau pretext al oricărui efort de comparație, etnografia reprezintă, în fapt, marca aplicării *antropologice* a *metodelor comparative*, a căror pluralitate oglindește *variabilitatea culturală* însăși. În această privință, *Descriptio Moldaviae* conține două categorii principale de comparații, în funcție de gradul lor de sistematizare sau organizare a datelor etnografice în jurul unor criterii tematice.

Înainte oricărei clasificări teoretice a demersului comparatist întreprins de Cantemir, pot fi semnalate acele *comparații non-sistematice* – simple asocieri sau opoziții ale unor informații cu proveniență diferită și lipsite (în acest caz) de un aport analitic. De pildă, *vinul de Cotnari* este socotit de autor „mai nobil” decât *vinul de Tókai* (p. 109), o *pereche de boi* costă în Moldova *cinci taleri imperiali*, față de *patruzeci și cincizeci de imperiali* la Gedanum (Danzig) (p. 115) sau credința populară moldavă despre *tricolici*, potrivit căreia acesta este „același lucru” cu tradiția licantropică franțuzează despre *Loup garou* (p. 345) etc.

În textul de față suntem interesați în a discerne (dincolo de opțiunile auctoriale de redactare și transmitere a lucrării în discuție)

⁷ *Ibidem* (seconde partie), în „Dacoromania. Jahrbuch fur Östliche Latinität”, nr. 3, 1975-1976, p. 264-270; *Ibidem* (première partie), p. 320-322.

⁸ *Ibidem* (seconde partie), p. 238-262.

⁹ *Ibidem* (première partie), p. 324, 326.

posibilitatea ca Dimitrie Cantemir să fi urmat în munca sa un program de expunere a datelor întemeiat într-o măsură însemnată pe *euristica metodologiei comparative*. Să observăm mai întâi că, în acord cu titlul însuși – *Descriptio Antiqui et Hodierni Status Moldaviae* –, este vorba de o orientare diacronică și sincronică a prezentării datelor și, implicit, a comparatismului aplicat de Cantemir.

Cu referire la *cultele* și *superstițiile* „poporului de jos” (*vulgus*) din Moldova, autorul afirmă în mai multe cazuri (p. 341, 343) un punct de vedere clasicizant potrivit căruia la originea acestora ar fi stat vechi divinități romane. Explicațiile lui Cantemir recurg, în consecință, la similitudini etimologice sau funcționale drept mărturie a moștenirii spirituale latine a populației moldovenești. Caracterul retrospectiv al comparației de față, nu și sensul arhaizant al acesteia, poate fi apropiat conceptual de „particularismul istoric”, al cărui obiectiv era reconstituirea unei „procesualități a stadiilor culturale din micile arealuri geografice”¹⁰. În fapt, *Descriptio Moldaviae* reiterează aici – printr-o *interpretatio romana* – procedeul antic (evocat mai sus) al *traducerii* grecești sau romane a atributelor diverselor zeități din *Barbaricum*.

„*Lado* și *Mano*, ale căror nume sunt invocate la nunți mai cu seamă de neveste, de unde se naște presupunerea, poate nu fără temei, că prin aceste nume se înțelege tocmai *Venus* și *Cupido*, divinitățile dragostei și căsătoriei.

Zâna, cuvânt pe care l-ai putea bănuși că provine din numele *Diane* [...].

Drăgaica pare că arată numele zeiței *Ceres* [...].

Doina se pare că a fost numele folosit la daci al lui *Marte* sau al *Bellone* [...].

Colinda corespunde calendelor vechilor romani [...].

Striga [...] înseamnă astăzi în Moldova același lucru ca și la romani, adică o vrăjitoare bătrână”.

Un alt exemplu de diacronism metodologic la Cantemir este cel al *dosarului* său de filologie comparată, ce pledează (indirect) în favoarea latinității limbii moldovenilor și, respectiv, împotriva presupuzițiilor despre dezvoltarea acesteia din italiană (p. 363 și 365). Cărturarul moldovean transformă astfel prezentarea descriptivă

¹⁰ Descoperirea „legilor generale” ale evoluției societăților omenești se întemeiază pe „compararea unor istorii [particulare] ale dezvoltării” (Franz Boas, *op. cit.*, p. 270-280).

a unor fapte etno-lingvistice într-o dezbatere cu argumente istorice și gramaticale, în care cuvinte latinești, italiene și românești sunt confruntate între ele, dar și prin invocarea unor *filiere* reprezentate de populații migratoare sau de genezezi. În termeni antropologici, abordarea lui Dimitrie Cantemir este relevantă la nivelul „macro-comparației” regionale, ce poate evidenția intensitatea „proceselor local-globale în contexte mai largi”¹¹, și particularitățile culturale pe care acestea le angajează (în acest caz: geneza limbii române).

„Despre originea limbii moldovenești [...] mulți socotesc că este o limbă alterată, provenită din limba latină [...]. În limba moldovenească se găsesc până astăzi multe cuvinte latine pe care limba italiană nu le cunoaște deloc și că, pe de altă parte, limba moldovenească nu cunoaște nici un fel de nume și verbe venite în limba italienilor de la goți, vandali și longobarzi. Ca să facem aceasta mai clar, italianul redă pe *incipio* prin cuvântul barbar *commincio*, pe când moldoveanul prin cuvântul provenit din limba latină alterată *incep*; *albus* se zice în italiană *bianco*, în moldovenește *alb*; *civitas* este în italiană *città*, în moldovenește *cetate*; *dominus* este în italiană *signore*, în moldovenește *domn*; *mensa* este în italiană *tavola*, mold. *masă*; *verbum*, ital. *parola*, mold. *vorbă*; *caput* ital. *testa*, mold. *cap*; *venatio* ital. *caccia*, mold. *vânat*.

[...] Cei care zic că limba moldovenească derivă din limba italiană obiectează: 1. Că în cea moldovenească se găsesc: verbul auxiliar *am, ai, are*; 2. Articole ale numelor; 3. Ba chiar câteva cuvinte pur italienești, de exemplu *șchiop*, ital. *sciopo* și *cerc* ital. *cerco* care, fiind cu totul necunoscute limbii latine, nu puteau fi luate de altundeva decât din italiană.

La aceasta, susținătorii primei păreri răspund: moldovenii se folosesc într-adevăr de verbe auxiliare, dar acestea nu sunt italiene, ci proprii ale lor. Tot așa, dacă este vorba de articole, căci la nici o parte de vorbire limba moldovenească nu se deosebește mai mult de cea italiană decât aici. Italianul pune articolul înaintea numelui, moldoveanul în urma lui, de exemplu ital. *l'huomo, la moglie*, mold. *omul, muierea*.

¹¹ Valoarea „macro-comparației” la nivel regional constă într-o mai bună explicare a „proceselor local-globale în contexte mai largi” decât o poate face „descrierea densă” a comunităților locale, precum și în „micșorarea pericolului urmăririi de către analiza etnografică a [...] logicii esențializării” (Andre Gingrich, „When Ethnic majorities are ‘dethroned’. Towards a methodology of self-reflexive, controlled macrocomparison”, in Richard G. Fox, Andre Gingrich (ed.), *Anthropology by Comparison*, London and New York, Routledge, 2002, p. 225-248).

Italianul are un singur articol masculin, la singular *il*, la plural *gli* sau *i*, la feminin singular *la*, plural *le*. Moldovenii însă au două articole la singular masculin, *ul* și *le*, unul pe care îl adaugă numelor care se termină în consoană, celălalt numelor care se termină în vocală, de exemplu *omul*, *calul*, *scaunul*, *vasul*, *șarpele*, *cânele* etc. Pentru pluralul numelor de ființe adaugă articolul *i*, de exemplu: *caii*, *oamenii*, pe când cele neînsuflite se termină cu articolul feminin *ele*, precum: *scaunele*, *vasele* etc. Pentru feminine, moldovenii au de asemenea două articole *e* și *a*, de exemplu *muiere*, *găina*. Cele care se termină în *e* își formează pluralul în *ile*, precum *muiere* – *muierele*, cele în *a* se termină la plural prin *ele*, precum *găina* – *găinile*.

În sfârșit, acele cuvinte care se aseamănă mai mult cu limba italiană decât cu vechea limbă română s-ar putea crede [...] că s-au strecurat în limba noastră de pe urma îndelungatului comerț al genevezilor [...] cu moldovenii, pe vremea când stăpâneau ținuturile Mării Negre”.

Aportul comparativ sincron al lui Dimitrie Cantemir vizează o seamă de *materii* definiții pentru antropologia modernă, precum organizarea socială, etnicitatea, cultura-și-personalitatea și *ethos*-ul. Faptul că întreg acest inventar analitic este situat într-o perspectivă comparată este semnificativ pentru efectivitatea unui *program* metodologic inter-cultural în *Descrierea Moldovei* (ce excede atât comparațiile non-sistematice, cât și etimologiile amintite anterior).

La nivelul structurii sociale moldovenești, Dimitrie Cantemir identifică (p. 281) „trei clase” – boierii cu dregătorii, curtenii și răzeșii – pe care le echivalează cu tripartita societății rusești în *boiarski rod*, *dvoriane* și, respectiv, *odnodvorci*. Ierarhia socială apare astfel ca un *cluster* sau *complex de trăsături* ce pot caracteriza nu doar o anumită populație ajunsă la un nivel particular de evoluție socială, ci un ansamblu de populații cu identitate etnică diferită și ale căror similarități de organizare sugerează o dezvoltare istorică a acestora¹².

¹² Andre J. Köben arată că metoda comparativă nu doar că stabilește relații între factorii analizați, dar și postulează o continuitate „cauzală” sau „funcțională” între aceștia; Köben relevă aici necesitatea de a compara societăți sau instituții cu „pondere egală sau echilibrată”; astăzi (adaugă autorul) comparăm nu „simple trăsături”, ci „cluster”, „complexe de trăsături”, „fragmente sau sindromuri de societate” (Andre J. Köben, „Comparativists and Non-Comparativists in Anthropology”, in Raoul Narrol și Ronald Cohen (ed.), *A Handbook of Method in Cultural Anthropology*, New York and London, Columbia University Press, 1973, p. 581-596).

„Numărul boierilor moldoveni crescând prea mult, domnii au hotărât să împartă toată boierimea în trei clase. Locul cel dintâi a fost dat, firește, acelor care fuseseră ridicați de către domnitori în dregătoriale cele mai înalte sau celor născuți din sângele lor. Ei stau aproape pe aceeași treaptă pe care în împărăția rusească stau *boiarski rod*, deosebindu-se la fel de ceilalți boieri de rang mai mic.

În al doilea rând, vin curtenii sau oamenii de curte, care au primit unul sau două sate moștenite de la strămoși, așa cum la ruși sunt cei numiți *dvoriane*. [...] Cei din urmă sunt răzeșii, pe care preferăm să-i numim mai degrabă țărani liberi decât boieri; ei corespund aproape *odnodvorcilor* ruși, nu au curți țărănești, ci locuiesc mai mulți laolaltă într-un singur sat și lucrează pământurile fie ei înșiși, fie prin slugi tocmite”.

Un excurs comparativ aparte – cel privind grupurile etnice din Moldova – îi prilejuiește lui Cantemir descrierea variabilității culturale prin prisma specificității profesionale (p. 297). De această dată, în raport cu un adevărat conglomerat de seminții, *ocupația* este cea care devine obiect al „comparației problematizate”¹³, oferind autorului posibilitatea întocmirii unui fel de *tipologie etnică* a negustorilor, lefegiilor, meșteșugarilor etc., dar și extrapolarea unei *cauzalități etnice* a (non)competitivității comerciale. În *Descriptio Moldaviae*, etnicitatea nu este atât *zugrăvită* în polimorfismul sau policromia manifestărilor sale culturale, cât mai degrabă instrumentată teoretic pentru înțelegerea potențialului său *dezvoltativ-economic*.

„Cu greu aş putea crede că există vreo altă țară închisă în hotare atât de strâmte ca Moldova care să cuprindă atâtea și atât de deosebite neamuri. În afară de moldoveni [...], locuiesc în Moldova mulți greci, albanezi, sârbi, bulgari, poloni, cazaci, ruși, unguri, nemți, armeni, evrei și țigani [...]. Grecii, albanezii, sârbii și bulgarii trăiesc liber aici și unii se ocupă cu negoțul, iar alții slujesc la oaste

¹³ Metoda comparativă se dovedește un instrument util de lucru și în situația „problematizării” obiectului de studiu, prin detașarea acestuia de un anume cadru geografic sau sistem socio-cultural, cu precizarea de „variante ale unei singure clase generale”; „comunitatea administrată” – cu exemple postbelice din Israel și Statele Unite ale Americii – poate fi definită în asemenea termeni (Gilbert Kushner, „Powerless People: The Administered Community”, in Th. Downing, G. Kushner [ed.], *Anthropology and Human Rights. Cultural Survival Report*, 24, Cambridge, Cultural Survival Inc., 1988, p. 27-42).

domnului cu leafă. Nemții, polonii și cazacii sunt puțini și ei sunt fie oșteni, fie slujitori de curte; ba unii dintre poloni, dar rareori, au ajuns la cinstea boieriei. [...] Evreii [...] nu practică nici o meserie în afară de negoț și crâșmărit [...]. Rușii și ungurii au avut totdeauna în Moldova starea de șerbi. Țiganii [...] alt meșteșug în afară de fierărie și zlătărie nu au. [...] La Iași și în alte orașe trăiesc, ocupându-se cu negoțul, și destul de mulți turci [...]. Toți [moldovenii din orașe] sunt meșteșugari; un moldovean este rareori negustor. Căci moldovenii [...] socotesc rușinos orice fel de negustorie în afară de vânzarea roadelor pe care le capătă de pe pământurile lor. Aceasta este, cred eu, pricina cea mai de seamă că rar se află în Moldova târgoveț [orașean] bogat și că țara noastră, deși trimite străinilor mult mai multe mărfuri decât primește de la ei, suferă totuși tot timpul de lipsă de bani”.

Comparația *intra-culturală* pe care o propune Cantemir (p. 311 și 313) între *locuitorii Moldovei de jos și locuitorii din Moldova de sus* conturează o mică schiță de psihologie socială, prin reliefaarea *modelului* [divergent] *de personalitate* din ținuturile țăranilor liberi sau răzeși și cele ale *vecini*-lor, țăranii aserviți. Acest pasaj alătură detalii despre bravura militară, pietate, moravuri..., cu portretizarea unor grupuri rurale, printr-o antiteză etnografică ce amintește de studiul *configurațiilor culturale* în antropologia contemporană¹⁴. Lucrarea cărturarului român descrie în asemenea cazuri populații și comportamente prin explorarea unor traiectorii culturale de similaritate sau diferențiere ale acestora.

„Locuitorii Moldovei de jos [ținuturile Iași, Cârlișău, Roman, Vaslui, Tutova, Tecuci, Putna, Covurlui, Fălciu, Lăpușna, Orhei, Soroca] [...] sunt oșteni buni și aprigi, dar în același timp fără astâmpăr și nestatornici [...]. De cele sfinte puțin se îngrijesc. Cei mai mulți dintre ei [...] cred că fiecărui om i-a fost mai înainte scrisă de

¹⁴ Comparatismul antropologic poate aborda nu doar societățile propriu-zise, ca ansambluri instituționale sau ca modele de comportament, ci și expresiile culturale ale acestora, mai ales când obiectul analizei constă în *traducerea* sau interpretarea unor asemenea reprezentări, bunăoară prin compararea concepției europene de „persoană” cu „viziuni ale Sinelui” în culturile etnografice din Java, Bali și Maroc (Clifford Geertz, „From the Native’s Point of View’: On the Nature of Anthropological Understanding”, in C. Geertz, *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York, Inc. Publishers, 1983, p. 55-70).

Dumnezeu ziua morții și că nimeni nu poate să moară, nici să piară în război, dacă sorocul nu s-a împlinit [...]. Cei care sunt în apropierea tătarilor fac dese furturi și tâlhării [...]. Adulterele sunt rare la ei, dar tinerii socotesc că nu e de rușine, ci de laudă ca, până se căsătoresc, să facă dragoste într-ascuns [...]. Cu toate că sunt foarte săraci din pricina vecinătății cu tătarii, totuși nu refuză niciodată oaspetelui pâine și găzduire [...].

Locuitorii din Moldova de sus [ținuturile Hotin, Dorohoi, Hârlău, Cernăuți, Suceava, Neamț, Bacău] sunt mai puțin războinici, nu sunt doritori înfocați de lupte, ci preferă să-și câștige în liniște pâinea, asudând din greu. Sunt foarte mult aplecați spre cele sfinte, [...] de aceea [...] în toată Moldova de sus sunt peste două sute de mănăstiri mai mari, zidite în piatră. [...] La ei furturile sunt puține sau nu sunt deloc [...]. Își păstrează curățenia trupească și moravurile frumoase chiar și înainte de căsătorie [...]. Sunt mai pricepuți decât ceilalți la conducerea trebilor obștești, își îngrijesc mai bine avutul [...], dar față de oaspeți sunt cu mult mai socotiți decât locuitorii din Moldova de jos”.

O categorie narativă cu un *tratament* comparativ restrâns are în vedere *ethos*-ul locuitorilor Moldovei. Obiceiuri populare precum *Jocul călușarilor* (p. 315) și *Descântecul* (p. 345), dar mai ales *Ceremoniile de nuntă și de înmormântare* ale moldovenilor (p. 321-333) sunt prezentate în individualitatea lor etnografică (doar), poate și ca efect al inaccesibilității documentare. Cu toate acestea, atunci când descrie *Hora* (p. 313 și 315), Dimitrie Cantemir distinge elementele tradiționale moldovenești – *jocul mai multor personaje în cerc sau în șir* – față de dansurile francezilor sau polonilor (*câte doi sau câte patru*). Amănuntele coregrafice, dar și cele privind genul, vârsta, statutul parental și rangul participanților, evidențiază creativitatea etno-folclorică a acestora – ceea ce intră în rezonanță cu acreditarea, prin comparație antropologică, a „caracterului auto-modelator” al comunităților umane¹⁵.

¹⁵ Pentru Kirsten Hastrup, sensul însuși al disciplinei noastre depinde atunci de păstrarea unei *conștiințe comparative*. Cunoașterea obținută printr-o asemenea metodă, continuă autoarea daneză, a relevat o „flexibilitate” și un „caracter auto-modelator” al oamenilor, cu abandonarea ideii unei „naturi umane” (Kirsten Hastrup, „Anthropology’s Comparative Consciousness. The Case of Human Rights”, in Richard G. Fox, Andre Gingrich [ed.], *op. cit.*, p. 27-43).

„Jocurile moldovenești sunt cu totul altfel decât la celelalte neamuri. Căci ei nu joacă câte doi sau câte patru, ca francezii sau polonii, ci mai multe personaje laolaltă formează fie un cerc, fie un șir lung, și aceasta nu se poate face ușor decât la nunți. Când joacă toți prinzându-se de mâini în cerc și se mișcă în pas egal și măsurat de la dreapta la stânga, jocul se numește *horă*; când însă, așezați într-un șir lung, se prind de mâini, dar totuși așa ca să rămână libere capetele rândului, și se rotesc cu diferite întorsături, ei numesc obișnuit acest joc cu un cuvânt polonez *danț*. La nunți, mai înainte ca binecuvântarea preotului să unească pe logodnici, este obiceiul să se joace în curți și pe străzi, și aceasta în două șiruri, unul de bărbați, celălalt de femei. [...] În amândouă șirurile fiecare își are locul lui, după rang; femeile și fetele boierilor se bucură de aceeași cinste ca și bărbații și părinții lor”.

Concluzii

În temeiul celor arătate până aici, afirmăm dimensiunea comparativă a lucrării *Descriptio Moldaviae*, ca rezultat al unor opțiuni metodologice prin care Dimitrie Cantemir anunță, *avant la lettre*, multe din principiile și tehnicile comparatismului antropologic modern. Este dificil să integrăm asemenea opțiuni într-un „program” mai amplu de studiu inter-cultural al cărturarului român, căci opera sa rămâne, într-adevăr, o contribuție mai mult descriptivă, dar o expunere structurată și coerentă despre geografia, istoria, instituțiile politice, populația, religia, limba și obiceiurile Moldovei începutului de veac XVIII.

Însă, este la fel de sigur că *repertoriile* comparative enunțate mai sus reflectă o viziune contextuală a apartenenței europene a societății moldovenești, și, prin aceasta, o adevărată comprehensiune inter-culturală. *Interpretatio romana* asupra mitologiei populare, demonstrarea latinității limbii române, echivalarea *trans-statală* a rangurilor boierești, caracterizarea *etno-profesională* a populației Moldovei – sunt tot atâtea teme ale unei anumite *sistematizări* comparative a informației privind (altminteri) o „țară închisă în hotare atât de strâmte”, puțin cunoscută lumii occidentale.

Abstract

In his well-known work, *Descriptio Antiqui et Hodierni Status Moldaviae*, Dimitrie Cantemir has developed a comparative approach which completes the ethnographic information about Moldavia's inhabitants and their way of life, in the advent of the eighteenth century. Our paper aims to discern (beyond any auctorial options in writing up and transmitting us the text of *Descriptio Moldaviae*) the possibility that Dimitrie Cantemir might have followed a clearly-conceived program of presenting his data in accordance with the heuristics of the comparative methodology. Indeed, *Descriptio Moldaviae* might be also understood as a cross-cultural contextualization of the Moldavian society and its belonging to the European culture and civilization during the Enlightenment century.